

KOMPLEKSAI: PAŠAK
PSICHOLOGŲ, JŲ DAUGĖJA **48 p.**

MEDIKAI: PIRMIEJI
TAIKINIAI KARE **54 p.**

FRANKAS: ŠVEICARIŠKAS
IR AIKŠTINGAS **60 p.**

www.veidas.lt

1,70 EUR / 5,88 Lt
2015 sausio 23
Nr. 3

veidas

ŽMOGUS, PAMATĘS LIETUVOS ATEITĮ

Prof. Zenonas Norkus pelnė sociologijos „Mini Nobelį“, kurį „Veidas“ jam suteikė už indėlį formuojant akademinį standartą ir šalies ateities išvalgas

SOCIOLOGIJA

Lietuviškasis Maxas Weberis

Savo pasiekimais akademinėje mokslo bendruomenėje Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedros profesorius habil. dr. Zenonas Norkus gretinamas su vokiečių kilmės sociologu, ekonomistu ir teisininku Maxu Weberiu.

Kristina Kanišauskaitė-Šaltmerė

„Tai lyderis, formuojantis akademinį standartą tarptautiniu lygmeniu“, – sutaria jo kolegos. Apie universiteto darbo laiką jie sprendžia pagal tai, kada užsidega ir užgesa šviesa jų bendradarbio Zenono Norkaus kabinete. Atsidavimu didžiai savo aistrai – mokslinei veiklai garsėjantis sociologas iki šiol neskaičiuoja tam skiriamų savo gyvenimo valandų. Su tamsa iš namų išeinantis ir su ja grįžantis „Veido“ Mini Nobelio laureatas savo tyrinėjimus dabar-

ties reiškinius kaskart susieja su praeitimi. Dėl to profesorius vadinamas besikuriančios lietuviškos lyginamosios istorinės sociologijos klasiku.

„Vienus metus esu praleidęs lyginamosios istorinės sociologijos centre Berklyje, ten ir atradau savitą, man artimą rašymo manierą, kurią galėčiau pavadinti vėberiška. Iki tol daug studijavau šio vokiečių sociologo veikalus, o paskui pats pamėginau socialinius reiškinius nagrinėti panašiu būdu, kaip

kadaise darė jis. Būtent jo ir šiuolaikinės JAV lyginamosios istorinės sociologijos pavyzdžiu parašiau pastaruoju dešimtmečiu išleistas knygas“, – aiškina mokslininkas, nevadinantis savęs tipišku sociologu.

Naujausią profesoriaus knygą, kurioje pokomunistinės Lietuvos raida lyginama su tarpukario nepriklausomybės dvidešimtmečiu, recenzavęs Vytauto Didžiojo universiteto sociologas Vilius Leonavičius apibūdina jį kaip interdisciplininį tyrėją, apimančią sociologijos, istorijos, ekonomikos, demografijos, statistikos ir politologijos perspektyvas bei gausius empirinius šių disciplinų duomenis. Itin kruopščiai, detaliai ir nepriekaištingai kiekvieną savo tyrimą atliekantis mokslininkas nelieta nepastebėtas ir tarptautinės mokslininkų bendruomenės.

Gal todėl kiekvienos sociologijai giminingos srities mokslininkai mielai priskiria šį žmogų prie savų. Su tuo nelinkęs sutikti Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto dekanas Arūnas Poviliūnas: „Baikite tas kal-

V. SKARBAČIO „BFL“ NUOTR.

Prof. habil. dr. Z.Norkus sociologas ↑
apibūdina kaip neeilinių gebėjimų
mokslininką eruditą, pasižymintį
fenomenalia atmintimi

bas, kad jis istorikas. Gryniasias sociologas. Tik jo įvairiapusiškumas ir tai, kad jis labai apsiskaitęs, daug ką išmanantis, leidžia jam diskutuoti bet kuria tema. Retai pasitaiko, kad mokslininkas būtų dar ir puikus administracijos darbuotojas, bet Z.Norkus – labai geras prodekanas. Jei tik reikia priimti rimtus sprendimus, konsultuojasi su juo.“

Šio žmogaus autoritetą akademinėje bendruomenėje tvirtina tai, kad kiekvienam jis randa laiko, skiria reikiamo dėmesio, geba patarti ar oponuoti ginant mokslinius darbus.

„Klasikinio tipo mokslininkai, kaip Z.Norkus, – šiandienos universitete lyg nykstantys dinozaurai. Šiandien tokių mokslininkų dar vienas kitas yra, bet klausimas, ar tuo pasižymės naujoji jų karta“, – svarsto

Vilniaus Gedimino technikos universiteto profesorė, akademiko žmona Jūratė Černevičiūtė.

Sociologas, jaučiantis visuomenės pulsą

1984 m. Sankt Peterburgo universitete disertaciją „Edmundo Husserlio logikos filosofija“ apgynęs Z.Norkus jau karjeros pradžioje garsėjo kaip išskirtinė asmenybė, tačiau po to, kai 2002 m. birželį Socialinių tyrimų institute dalyvaujant trims žymiesiems Vokietijos sociologams (Hansui Albertui, Hartmutui Esseriui ir Wolfgangui Schlucheriui) kaip habilitacinį darbą apgynė vokiečių kalba paskelbtą monografiją „Max Weber ir racionalus pasirinkimas“, jis tapo tarptautiniuose filosofijos ir sociologijos leidiniuose vienu dažniausiai cituojamų Lietuvos filosofų ir sociologų.

Pasidomėjus, kuo matuojami Z.Norkaus nuopelnai Lietuvos visuomenei, jo kolegos sutartinai tikina, kad objektyviais šiandieninės Lietuvos situacijos moksliniais tyrimais bei prognozėmis.

Pasak Vilniaus universiteto istoriko Zenono Butkaus, šis mokslininkas ištyrė pastarąjį mūsų nepriklausomybės laikotarpį, dvidešimtpenketį sulgino su tarpukariu, o sugretinęs trijų Baltijos šalių raidą atskleidė, kodėl Lietuva atsilieka nuo Estijos.

Kaip „Veidui“ yra teigęs pats Z.Norkus, kapitalistinės revoliucijos laikų klaidos Lietuvai kainavo dvejus–ketverius metus, palyginti su Estijos pažanga. Vis dėlto svarbiausias šios šalies pranašumas – Suomijos kaimynystė. Estas, dirbantis Suomijoje, gali sau leisti aplankyti šeimą kas savaitgalį, o Norvegijoje ar Didžiojoje Britanijoje uždariaujantis lietuvis – tik per didžiąsias šventes arba pasiėmęs atostogų.

„Nepaisant to, kad Lietuva pirmoji pradėjo kurti savo valstybingumą, ji gana smarkiai atsiliko pagal ekonominę ir socialinę plėtrą, taip pat nevienodos buvo startinės pozicijos. Mūsų šalis skubiai ėmėsi privatizacijos, neturėjo tvirtos valiutos, tuo metu Estijoje viskas klostėsi priešingai: ji pirmiausia susitvarkė valiutą, o tik po to privatizavo“, – apie Z.Norkaus atlikto darbo išvadas pasakoja Z.Butkus.

O pats mokslininkas aiškina, kad Estiją ir Lietuvą ėmėsi lyginti paskatintas visuomenės susidomėjimo. Šmaikštumo ir humoro nestokojantis pašnekovas, tyrinėdamas sociumo gyvenimą, atkreipė dėmesį, kad žmonėms visuomet labiausiai rūpi gyventi ne blogiau už kaimynus. Lietuvių vaizduotėje gerai gyvenančiais kaimynais kažkodėl tapo estai – gal dėl to, kad vienu metu Estija pirmoji iš Baltijos šalių buvo pakviesta derėtis dėl stojimo į ES?

Kaip ir reikėjo tikėtis, sociologo nuojauta neapvyllė: pokomunistinės transformacijos Estijoje ir Lietuvoje mokslinis palyginimas sulaukė jeigu ne lietuvių, tai bent jau estų

TRUMPAS DOSJĖ

- Gimė 1958 m. birželio 22 d.
- 1976–1981 m. studijavo filosofiją Sankt Peterburgo universiteto Filosofijos fakultete.
- 1984 m. Sankt Peterburgo universitete apgynė disertaciją „Edmundo Husserlio logikos filosofija“ (nostrifikuota Lietuvoje).

Svarbiausi pasiekimai

Z.Norkus žymus dėl daugelio savo kūrinių, bet užsienyje jį labiausiai garsina vokiečių kalba parašyta, o vėliau į lietuvių kalbą išversta monografija „Max Weber ir racionalus pasirinkimas“ (2001) bei anglų kalba išleista monografija „Apie Baltijos Slovėniją ir Adrijos Lietuvą. Pokomunistinės transformacijos bruožų lyginamoji kokybinė analizė“ (2012).

Svarbiausi pastarųjų metų darbai lietuvių kalba – „Nepasiskelbusioji imperija. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios imperijų sociologijos požiūriu“ (2009; verčiama į lenkų ir ukrainiečių kalbas), „Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lietuvių kalba lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu“ (2008) ir „Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu“ (2014).

Pastarosios dvi monografijos laisvai pasiekiamos internete. ●

visuomenės susidomėjimo – mokslininkas netgi buvo apdovanotas Estijos ordinu.

Z.Norkus sako taip atidavęs savotišką duoklę savo kraštui, nes po vokiečių kalba pasirodžiusios jo monografijos „Max Weber ir racionalus pasirinkimas“ jis buvo žinomas tik gana siaurame „vėberologų“ rate. „Tarptautinėje mokslo bendruomenėje pastebėtas mano darbas visai nedomino Lietuvos skaitytojų. Šiandien galiu tik padėkoti, kad tuo metu sociologijos profesorius Romualdas Grigas atkreipė į tai mano dėmesį. Taigi susigriebęs pradėjau rašyti labiau lituanistines knygas. Iš jų šiandien, matyt, labiausiai pastebėta „Nepasiskelbusioji imperija. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios imperijų sociologijos požiūriu“, – pasakoja sociologas.

Tačiau ėmęs rašyti labiau Lietuvos skaitytojui Z.Norkus susidūrė su dilema, kaip išlikti įdomiam ir platesnei, tarptautinei mokslinei bendruomenei.

Paroje tenka rasti daugiau valandų, nei įprasta

Tai, kad per šį dvidešimtpenketį profsoriui pavyko atsidurti daugiausiai užsienio mokslo leidiniuose cituojamų Lietuvos sociologų sąrašo viršuje, liudija ne ką kita, kaip ►

►taiklų jo šūvį į tikslinę auditoriją. Pastaraisiais metais dažniau gimtosios šalies žmonėms rašęs Z.Norkus nepamiršdavo paskelbti savo publikacijų ir tarptautiniuose leidiniuose, taigi ilgametis VU mokslininkas šią dilemą išsprendė itin daug dirbdamas. Kaip ypač sunkų ir daug profesorius jėgų pareikalavusį laiką jo žmona prisimena 2010-uosius, kai už darbų ciklą „Istoriniai-sociologiniai tyrimai (1996–2008 m.)“ jis buvo įvertintas Lietuvos mokslo premija.

Svarbiausias šio ciklo darbas, penkerius metus rašytas veikalas „Kokia demokratija, koks kapitalizmas?“, autoriaus bendraminčius sužavėjo metodologine dalimi, o paprastus skaitytojus – istorinėmis ir sociologinėmis išvargomis.

„Kažin ar artimiausiu metu sulauksime žmogaus, kuris savo mokslo pasiekimais sugebėtų prilygti Zenonui Norkui?“ – svarsto vieną pastarųjų jo knygų „Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu“ recenzavęs VDU sociologas V.Leonavičius.

Apie šį mokslininką, kaip apie nepataisomą darbomaną, atsiliepia ne tik jo kolegos, žmona, bet ir uošvė Joana Černevičienė: „Ne kartą šnekučiuojantis Zenonas yra prasiaręs, kad reikėjo pasirinkti arba šeimą, arba mokslą, bet dabar jau nieko nebepakeisi. Ir duktė vaikystėje labai pyko, kad jis vis su tomis knygomis. Bet šiaip žmogus geras: ir padeda, ir užjaučia, tik tiek, kad namie retas svečias.“

Geležine valia ir užsispyrimu šis mokslininkas pranoksta daugelį kitų. Nepaisydamas šventinių laisvadienių ir atostogų, jis plūša prie įprastų savo tyrimų. Gražia išimtimi yra tapę tik sekmadieniai: nuo pavasario iki rudens tądien sėdęs ant dviračio Z.Norkus važinėja po atokiausius Vilniaus krašto kampelius. Tačiau visa kita nesi-keičia.

„Kartą esu nufotografavęs jį visuomeniniame transporte. Vos tik įlipęs jis išsitraukia knygą ir skaito – ta fotografija geriausiai atspindi jo asmenybę. Atitolęs nuo mokslinės veiklos jis jaučiasi lyg nesavas, kartą ir pats pripažino, kad tiesiog negali nieko neveikti“, – ilgametį sutuoktinį apibūdina žmona Jūratė.

Biblioteką prisijaukino nuo studijų metų

„Visus Z.Norkaus ir jo žmonos mokslinius virazus įžemina Jūratės mama. Būtent ant jos laikosi visa namų buitis, nes jie – nuolat ką nors pamirštantys ir išsiblaškę, dar ir į namus parsinešantys darbo“, – apie trečią dešimtį metų gyvenančius sutuoktinius pasakoja kolegos.

Drauge su vyru Sankt Peterburge studijavusi J.Černevičiūtė juokauja, kad jau tuomet Z.Norkus garsėjo gebėjimu užsisėdėti bib-

liotekoje. Geležine mokymosi dvasia sociologas buvo užkrėtęs ir tuometį savo kambario draugą vengrą Laszlo.

„Laszlo ir Zenonas kaip Siamo dyniai kartu į skaityklą vaikščiodavo, bet pirmasis išeidavo, o antrasis dar ilgai kaip įrėmintas prie stalo skaitydavo. Nelabai kas nuo tų laikų pasikeitė: ir šiandien Z.Norkus paskutinis universiteto duris uždaro“, – atleidžiai pasakoja jo žmona.

Profesorius tam turi racionalų paaiškinimą: anuomet bendrabutyje gyvendavo po keturis penkis studentus, ne taip kaip šandien. Taigi, jei norėjai mokytis, kitos išeities tiesiog nebuvo. Z.Norkaus žmona, pati būdama mokslininkė, geriau nei kas kitas žino, kiek valandų prireikia tyrimams ir knygų skaitymui, o kur dar dėstymas universitete. Už reikšmingų mokslo laimėjimų visuomet slypi daug ir atkaklaus darbo.

Tai, kad Z.Norkus daug ką atlieka asmeninio laiko sąskaita, iš dalies lemia ir mūsų švietimo sistema. Tarkime, užsienio mokslininkai gerokai mažiau valandų dėsto pačiame universitete, gali pasidžiaugti kur kas gausesniu asistentų ir padėjėjų būriu. Lietuvoje sąlygos tam nėra dėkingos, taigi mokslo labui tenka aukoti laisvalaikį. Na, bet jei užsiimi tuo, kas tau svarbiausia, kiti supranta ir palaiko.

Nei Jūratės, nei Zenono šeimose mokslininkų nebuvo, tačiau abiejų aplinkoje netrū-

V.SKARABČIO, BFT, NUOTR.

***Z.Norkus** – vienas iš nedaugelio Lietuvos sociologų, kurio darbai dažniausiai cituojami tarptautiniuose sociologijos ir Baltijos regiono lyginamųjų tyrimų leidiniuose*

ko knygų, matyt, tai ir lėmė, kad pora pasuko mokslo keliu. Tiesa, įkvėpti dukros Mildos, kad ji tęstų šeimos tradicijas, jiems nepavyko: mergina po bakalauro studijų apsisprendė, kad mokslininkės karjera ne jai. „Bent jau kol kas“, – atleidžiai prasiitaria Mildos močiutė. Ji geriau nei bet kas kitas žino, kad sunkiai pamatuojamos mokslininkų darbo valandos ir nuolatiniai viršvalandžiai – ne jos anūkei.

Lygus su Europos mokslininkais

„Būtina tam tikra laiko atkarpa, kad knyga susirastų savo skaitytoją ir išryškėtų tikroji jos vertė“, – sako ne viename Baltijos šalių universitete skaitomas autorius Z.Norkus. Pasak jo, kiekvieno autoriaus knygos pasižymi savitu likimu, tačiau jis pats reikšmingiausiais per savo mokslinę karjerą laiko pastaruosius darbus.

Šiuolaikinio dvidešimtmečio ir tarpukario Lietuvos analizę atlikęs mokslininkas savo darbais parodo, kaip buvo kuriama moderni Lietuva. Jo modeliai pakankamai pagrįsti, argumentuoti ir juos paneigti kaip tam tikrą teorinį modelį iš tiesų sunku, nes jie sudėlioti labai preciziškai ir kompleksiskai. „Veido“ kalbintų pašnekovų teigimu, šio sociologo tyrinėjimai tarsi paneigia skurdų sovietinio laikotarpio sociologinių tyrinėjimų kontekstą. Atsivėrus sienoms moksliniai Z.Norkaus tyrinėjimai įsirašo į bendrą europinę sociologijos tradiciją, o jis pats kaip lygiavertis mokslininkas stoja greta kitų iškilių pasaulio mokslininkų.

Lietuvos mastu – tai unikalus atvejis, o kur dar šio mokslininko tarpdiscipliniškumas. Kaip svarsto jis pats, tai galbūt labiau susiję su vidine mokslininko laisve ir drąsa žengti per vadinamuosius disciplinų barjerus, nors tai gana rizikinga: Z.Norkus žino, kad juos peržengus galima pradėti išradinėti dviratį. Vis dėlto jo aplinkos žmonės tvirtina, kad tai mokslininkas, kuriam visad pavykdavo apčiuopti tai, kas įdomu ne tik Lietuvos visuomenei. Šios asmenybės poveikį ir įtaką aplinkiniams gana taikliai nusako tai, kad VU jo pasikaitų klausosi ne tik sociologai, bet ir kitų specialybių studentai.

„Šis mokslininkas daro didžiulę įtaką savo doktorantams. Šie perima teorinius jo modelius, skaito jo rašytas knygas. Kalbame apie sociologo-pedagogo įtaką auditorijoms“, – tikina A.Poviliūnas.

Garsėja unikaliu darbo kabinetu

Šio mokslininko bendradarbiai siūlo atkreipti dėmesį į jo kabinetą. Jų teigimu, būtent aplinka tiksliausiai charakterizuoja asmenybę ir jos atliekamus darbus. Knygų bokštai ir svarbių dokumentų žemėlapiai, lapai, o ant jų – dar mažesni lapeliai su mokslininkui reikšmingomis mintimis. Z.Norkaus aplinkoje ši chaotiška mozaika driekiasi, kiek akys užmato, bet jam pačiam ši tvarka, regis, kuo puikiausiai suprantama ir įprasta. ■